

Tomaž Ivešić, ur., *Misliti narod v dolgih šestdesetih: slovenski intelektualci o slovenskem narodu ter njegovi preteklosti in prihodnosti* (Ljubljana: Inštitut Nove revije, Zavod za humanistiko, 2020), 404 str.

Znanstvenu monografiju *Misliti narod v dolgih šestdesetih: slovenski intelektualci o slovenskem narodu ter njegovi preteklosti in prihodnosti* (Misliti narod u dugim šezdesetima: slovenski intelektualci o slovenskom narodu te njegovoj prošlosti i budućnosti) uredio je prošle godine mladi slovenski povjesničar Tomaž Ivešić, a objavio ljubljanski Inštitut Nove revije za humanistiku (INR). Ivešić je nakon diplomskoga studija povijesti na Sveučilištu u Ljubljani studiranje nastavio na Srednjoeuropskom sveučilištu (CEU) u Budimpešti. Doktorirao je na Europskom sveučilišnom institutu (EUI) u Firenci, gdje se bavio istraživanjima socijalističkoga i nacionalnoga jugoslovenstva. Objavio je zbirku članaka Milovana Đilasa te studiju *Jugoslavenska socijalistična nacija: ideja in realizacija (1952-1958)*. Trenutačno je upravitelj Slovenskoga centra za nacionalno pomirenje (Study Centre for National Reconciliation / Študijski center za narodno spravo – SCNR), koji se bavi istraživanjima novije slovenske povijesti s naglaskom na trima totalitarizmima koji su bili prisutni na prostoru Slovenije.

Knjiga započinje zahvalom i uvodnim objašnjenjima (str. 5–6), u kojima urednik, među ostalim, navodi autore i naslove tekstova koji nisu uključeni u monografiju zbog nemogućnosti osiguravanja autorskih prava.<sup>1</sup> Slijedi urednikova popratna studija „Misliti šestdeseta leta: intelektualci in slovenski narod” (str. 9–46), a nakon toga dio *Spomini in pričevanja*, koji donosi osvrt slovenskoga pravnika, profesora i diplomata dr. Ernesta Petriča pod naslovom „Slovensko vprašanje v 60. letih prejšnjega stoletja” (str. 49–55). Prije dijela *Razprave in članki*, koji čini glavninu monografije (str. 87–390) s izborom reprezentativnih tekstova slovenskih intelektualaca, objavljena su tri dokumenta u istoimenome dijelu (str. 57–86). Na samom kraju nalaze se dvije recenzije ove monografije (str. 391–396) i kazalo imena (str. 397–403).

U popratnoj studiji „Misliti šestdeseta leta: intelektualci in slovenski narod” urednik Tomaž Ivešić, oslanjajući se na izvore iz Arhiva Republike Slovenije i Arhiva Jugoslavije te opsežnu i za temu relevantnu domaću i međunarodnu bibliografiju, razlaže razvoj i ključne postavke promišljanja slovenskih intelektualaca u zemlji, inozemstvu i emigraciji o slovenskom narodu u *dugim šezdesetima*. Za početak donosi kratak pregled korištenja „jezika naroda” kojim je Komunistička partija Jugoslavije progovorila od sredine tridesetih, preko razdoblja Drugoga svjetskog rata do poratnoga zagovaranja Lenjinove teze o stapanju naroda te Đilasovih definiranja jugoslovenskoga socijalističkog patriotizma s idejom o nastanku jugoslovenske socijalističke nacije; nastavlja s Kardeljevom definicijom naroda do „vrhunca jugoslovenskoga socijalističkog patriotizma” na Sedmom kongresu Saveza komunista Jugoslavije i u

<sup>1</sup> Da bi se razumjela šira slika *dugih šezdesetih* i koncept monografije kako ju je urednik zamislio, vrijedi navesti barem autore tih tekstova za koje nisu ustupljena autorska prava za ponovno tiskanje; urednik je planirao uključiti pet tekstova Dušana Pirjevca, jedan Edvarda Kocbeka, dva Josipa Vidmara, jedan Vladimira Kavčiča, dva Tarasa Kermaunera, jedan Hele-  
ne Malek i jedan Franca Dolinara.

njegovu programu 1958. godine. Začetke javnoga otpora Slovenaca jugoslovenstvu vidi u poznatoj polemici Dobrice Ćosića i Dušana Pirjevca 1961. i 1962. te reakcijama koje su uslijedile, prije svega u vidu javne kritike te jačanja „objektivnih kriterija za narod (kultura, jezik, itd.)” u razdoblju koje urednik naziva „slovenskim narodnim preporodom pod socijalizmom”.

Dok su svoja promišljanja pitanja „što jest narod” početkom šezdesetih slovenski intelektualci u domovini objavljivali primjerice u časopisima *Perspektive*, koji je slovenska Partija ukinula već 1964., i *Sodobnost*, njihova je kritika bila ograničena i oni su se ponajviše osvrtni na Kardeljevu definiciju naroda. Otvorenija kritika bila je moguća jedino u inozemstvu, pa su slovenski intelektualci skloni otporu od sredine šezdesetih objavljivali u tršćanskim časopisima *Most* i *Zaliv*, koji je u polemičke svrhe pokrenuo književnik Boris Pahor. Slovenski je partijski vrh upravo na Pahorove kritike odgovorio izborom najmlađega člana slovenskoga Izvršnog vijeća Ernesta Petriča, koji je i sam bio „borac protiv jugoslovenstva” i koji je, prema uputama Partije, diskusiji s Pahorom pristupio argumentirano. Petrič je tada legitimaciju potražio u ljudima kao onima koji oblikuju nacionalne vizije, a njegovi doprinosi nude uvid u onovremeno promišljanje progresivnijih članova slovenskoga političkog vrha o prošlosti i budućnosti slovenskoga naroda (usp. dio monografije *Spomini in pričevanja*). Ideje o neovisnoj Sloveniji, potaknute tezama o gospodarskom iskorištavanju Slovenije u Jugoslaviji, bile su osobito plodne među slovenskom (političkom i intelektualnom) emigracijom od kraja pedesetih godina (primjerice, *Poslanicu slovenskomu narodu za novo leto 1962*. Akcijskoga odbora za neodvisno Slovenijo, skupine političkih emigranata oko književnika i publicista Franca Jeze koji su iz Trsta letcima propagirali neovisnu Sloveniju, urednik je uvrstio u dio *Dokumenti*<sup>2</sup>).

Skeptičniji intelektualci smatrali su neovisnu Sloveniju iluzijom, primjerice književnik Marijan Kramberger, koji je radije zagovarao „osobno samoodređenje i polinacionalnost”. Fluidnost narodnosti bila je zanimljiva ideja, ne toliko u kontekstu Jugoslavije, koja je primjenjivala tzv. nacionalni ključ, koliko u nacionalno najhomogenijoj jugoslavenskoj republici. Najvažniji doprinos toj debati dao je Dušan Pirjevec početkom sedamdesetih svojim *Vprašanjem naroda*, u kojem uz ostalo ustraje na razlikovanju naroda od nacije. Nakon toga je većina slovenskih intelektualaca pisala o slovenskom jeziku, ali i kulturi (književni povjesničar Taras Kermauner) i nacionalnim institucijama (književnik Vladimir Kavčič). Nakon urednikove konzistentne uvodne studije koja kontekstualizira i znatno olakšava razumijevanje ostatka monografije, središnji dio knjige čine izabrani tekstovi slovenskih intelektualaca: dramatičara i sveučilišnoga profesora Primoža Kozaka, Borisa Pahora, diplomata i političara Dimitrija Rupela, Ernesta Petriča, ekonomista Aleša Lokara, skupine *Ypsilon* slovenskih akademika, Marijana Krambergera, filozofa Ivana Urbančiča, Igora Misleja, književnih teoretičara i akademika Janka Kosa i Antona Slodnjaka, generala i političara Jake Avšiča, književnika Branka Rudolfa te povjesničara i političara Janka

<sup>2</sup> Preostala dva dokumenta objavljena u tom dijelu su pismo pravnik i povjesničara Lojze Udea st. uredniku *Naše sodobnosti* 1962. u vezi s polemikom Pirjevec – Ćosić i tekst „Nekaj misli k temi kaj je narod” edukatora Rudolfa Mencina, koji je ovdje prvi put objavljen u cijelosti.

Pletherskoga. Vrijedi spomenuti ulogu novinarku i povjesničarku Alenke Puhar, koja je monografiji doprinijela arhivskom građom i informacijama.

Ovim izborom tekstova poznatih i manje poznatih slovenskih intelektualaca urednik pruža uvid u kompleksnu problematiku promišljanja slovenskoga nacionalnog pitanja šezdesetih godina. Znanstvena monografija *Misliti narod v dolgih šestdesetih več će* svojim formatom biti osvježeno istraživačima jugoslavenskoga socijalizma te je vrijedan doprinos za razumijevanje slovenskih perspektiva unutar Jugoslavije, onako kako su ih vidjeli slovenski intelektualci šezdesetih godina. Urednikova temeljita i dobro istražena teorijska studija prelazi okvire ove monografije i može poslužiti kao metodološki primjeran oslonac u daljnjim istraživanjima ove tematike i u drugim republikama bivše Jugoslavije, ali i općenito u istraživanjima nacionalnih pitanja unutar višenacionalnih zajednica.

Marijana Kardum

Sławomir Kapralski, *The destruction of European Roma in KL Auschwitz: A guidebook for visitors*, ur. Roman Kwiatkowski (Oświęcim: Stowarzyszenie Romów w Polsce, 2019), 92 str.

Memorijalni muzej Koncentracijskoga logora Auschwitz danas čini jednu od središnjih točaka u kulturi sjećanja na žrtve Drugoga svjetskog rata te se smatra „simbolom terora, genocida i holokausta”. Ukratko bi trebalo navesti da je logor osnovan 1940. u predgrađu grada Oświęcim, koji je po nacističkoj okupaciji preimenovan u Auschwitz. Dvije godine poslije postao je jedan od najvećih nacističkih eksterminacijskih logora, unutar kojega se nastojalo provesti „konačno rješenje židovskoga pitanja” (*Endlösung der Judenfrage*).

Sam logor Auschwitz važan je i za povijest stradanja romskoga stanovništva u Drugom svjetskom ratu. U njemu je bilo oko 23 tisuće romskih logoraša, od kojih je oko 21 tisuća ubijeno, što govori o razmjerima njihova stradanja. Da bi se istaknula kultura sjećanja na romske žrtve, 2001. unutar Muzeja otvorena je izložba o Romima i Sintima u Auschwitzu. Izložbom se nastojalo objasniti povijesni kontekst nacističkoga progona Roma s posebnim naglaskom na prikazu pitanja nacističke rasne ideologije, progonima Roma i njihovim deportacijama u europske logore. Zanimljiv je i prikaz nacističkoga birokratskog sustava upravljanja procesom istrebljenja (genocida) nad Romima, koji je posebno prikazan unutar osnivanja i rada *Zigeunerfamilienlager* (Ciganski obiteljski logor) u dijelu logora Auschwitz II. U nakladi spomen-područja i Muzeja u Auschwitzu izdana je tek jedna znanstvena publikacija o stradanju Roma u logoru Auschwitz iste godine kad je otvorena spomenuta izložba o stradanju Roma i Sinta. Autori Sławomir Kapralski, Maria Martyniak i Joanna Talewicz-Kwiatkowska objavili su knjigu *Roma in Auschwitz*. Izdavač je Muzej u Auschwitzu, a izdana je kao sedma knjiga serije „Voices of Memory”.